

A lexikai és összehasonlító fokozásról és mérséklésről

1. Előzmények és célkitűzések. – A *meleg* és a *hideg* szavak antonim jelentésvizonyt testesítenek meg. Az ilyen lexikai elemek esetében az ellentét nem kizáró (vö. KIEFER, Jelentésmélett. Bp., é. n. 28). Mindkét szónak vannak olyan szinonimái, amelyek az e szavakkal jelölt tulajdonság kisebb mértékű voltára utalnak: *meleg* > *langyos*, *langymeleg*; *hideg* > *hűs*, *hűvös*. Amikor a *meleg* szó helyett a *langyos* szót használjuk, a fizikai valóságnak megfelelően a *meleg* szó jelentésének a mérséklését fejezzük ki, azaz mérsékeljük a *meleg* melléknevet. A *meleg*, illetve a *hideg* szót nem csak olyan módon mérsékelhetjük, hogy helyettük a megfelelő szinonimákat használjuk. Más nyelvi eszközök is rendelkezésünkre állnak. Mondhatjuk azt, hogy *vmi (egy) kicsit, elviselhetően, éppen hogy csak, kissé meleg*, illetve *hideg*. A kulcsszavakhoz tehát olyan lexikális elemeket is kapcsolhatunk, amelyekkel azok mérséklő értelmű szókapcsolatokat alkotnak. A *meleg* és a *hideg* ellentétpár végpontjai között olyan „hidat” építhetünk szinonimákból és mérséklést kifejező lexikális elemekből, amely hídon a „közlekedés” mindkét irányban lehetséges, azaz a *meleg* szótól fokozatosan eljutunk a *hideg* szóhoz, illetve fordítva: *meleg* → *langyos* → *egy kicsit/elviselhetően/kissé meleg* → *hűvös* → *hideg* ← *hűvös* ← *egy kicsit/elviselhetően/kissé hideg* ← *langyos* ← *meleg*. Ezekben az esetekben úgy fejezzük ki a mérséklést, hogy nem élünk a hasonlítás lehetőségével. Az *egy kicsit/elviselhetően/kissé hideg/meleg* szókapcsolatok helyett azonban azt is mondhatjuk, hogy *vmi kevésbé/nem annyira hideg/meleg*. Ilyenkor két lehetőségünk van: 1. Hasonlítás nélkül fejezzük ki a mérséklést (*Most kevésbé hideg a víz. Ez a kabát nem olyan meleg.*) 2. Hasonlítással fejezzük ki a mérséklést (*Most kevésbé hideg a víz, mint tegnap volt. Ez a kabát nem olyan meleg, mint az a bunda.*) A mérsékelésnek tehát – éppúgy, mint a fokozásnak – két változata van, az összehasonlító és a nem összehasonlító mérséklés (vö. PETE, Морфология русского языка и сопоставлении с венгерским. Вр., 1988. 262, UÓ., A mennyiségi viszonyok szemantikai rendszere: MNy. 1992: 432).

A mérséklés nem általánosan használt, közismert és elfogadott nyelvészeti szakkifejezés. PETE e jelenséget *lefelé fokozás*-nak, illetve *kicsinyítés*-nek, SZÜCS *kicsinyítő-gyengítő lefokozás*-nak nevezi (vö. PETE i. m. 1992. 432; SZÜCS, Magyar–német kontrasztív nyelvészet a hungarológiaiában. Bp., 1999. 183). Én – korábbi írásomban (A mérséklés kifejezésének eszközeiről a magyar nyelvben: MNy. 2003: 65–9) kifejtett indokaim alapján – ez esetben a *mérséklés* kifejezés használatát tartom a legegyszerűsebbnek. E szakkifejezés elfogadása esetében a *mérsékel* igét abban az értelemben használjuk, hogy egy szó jelentését a *fokoz* igével ellentétes irányba, azaz „lefelé fokozzuk”, tehát „gyengít-

jük”. Használhatjuk továbbá a *mérséklő értelmű szókapcsolatok* (olyan szókapcsolatok, amelyek mérséklést fejeznek ki), továbbá az *összehasonlító* és a *nem összehasonlító mérséklő értelmű szókapcsolatok* kifejezéseket is. Az egész nyelvi jelenséget pedig a *fokozás és mérséklés szemantikai mező* elnevezéssel jelölhetjük. Megjegyzendő még, hogy amikor egy szó fokozásáról vagy mérsékléséről teszünk említést, a lényegyet tekintve mindig egy adott jelentés fokozására, illetve mérséklésére kell gondolnunk. Attól talán eltekinthetünk, hogy e tényre minden egyes esetben utaljunk.

Ha „átlépjük” a *meleg* ↔ *hideg* ellentétpár határait, akkor mind a *meleg*, mind a *hideg* szó esetében találunk olyan rokon értelmű szavakat, amelyek nem az adott szó által jelölt hőmérsékletnek a mérsékeltőbb változatát, hanem annak nagyobb mértékű megjelenési formáját fejezik ki: *meleg* < *forró*, *tűzforró*, *perzselő*, *rekkenő*, *égető*, *tikkasztó*, illetve *hideg* < *fagyos*, *jeges*, *dermesztő*. A *hideg* szónak van olyan szinonimája is, amely a *hideg* szót magába foglaló összetétel (*jéghideg*). Mind a *meleg*, mind pedig a *hideg* szó fokozható különféle lexémákkal (*borzalmasan*, *elviselhetetlenül*, *nagyon*, *pokolian*, *túlságosan* stb.). Az említett fokozási módok a nem összehasonlító fokozás különböző változatai, és a lexikai fokozás körébe tartoznak (vö. PUSZTAI, A lexikai fokozás a lexikográfiában. In: Szavak – nevek – szótárak. Szerk. KISS G. – ZAICZ G. Bp., 1997. 336–40; SZÉKELY, A lexikai fokozás. Bp., 2001.). Élhetünk azonban az összehasonlító fokozás különböző változataival is (*Ma olyan hideg van, mint tegnap volt. Ma hidegebb van, mint tegnap volt. Ebben a szobában olyan meleg van, mint abban. Ebben a szobában melegebb van, mint abban.*)

A lexikai fokozás jellemzőinek részletesebb leírására, a fokozás e változatának alaposabb vizsgálatára inkább csak az elmúlt évtizedekben került sor (vö. APRESZJAN–ZSOLKOVSKIJ–MELCSUK, A szókapcsolatok sokoldalú vizsgálatáról. In: A nyelvtudomány ma. Szerk. SZÉPE GY. Bp., 1973. 327–42; R. AUSTERLITZ, Nyelvek és kultúrák Eurázsiaiában. Válogatott tanulmányok. Szerk. SIMONCSICS P. Bp., 1992.; I. A. MELCSUK, Опыт теории лингвистических моделей. »Смысль–Текст«. Наука, Москва, 1974., UŐ., Курс общей морфологии. Том. I.: Studia Philologica, Москва–Вена, 1997.; SZÉKELY, A fokozás, nyomósítás (Magn paraméter) jelölésének eszközei a mai orosz és magyar nyelvben. Egyetemi doktori értekezés. Debrecen, 1973., Az abszolút szuperlatívusz felszíni szerkezetéről: MNy. 1998: 334–8, Kurzer Bericht über Wörterbücher verstärkender Wortgruppen. In: Deutschunterricht für Ungarn 2. 1998., A lexikai fokozás. Bp., 2001., A lexikai fokozás a magyar nyelvben: MNy. 2001: 432–46; I. I. SZUSCSINSZKIJ, Словарь усилительных словосочетаний русского и немецкого языков. Wörterbuch der verstärkenden Wortgruppen der russischen und der deutschen Sprachen. Русский язык, Москва, 1997.; I. I. UBIN, Словарь усилительных словосочетаний русского и английского языков. I. I. Oubine, Dictionary of Russian and English Lexical Intensifiers. Всероссийский центр переводов научно-технической литературы и документации. Москва, 1995.; ZSOLKOVSKIJ–MELCSUK, О семантическом синтезе. Всероссийский центр переводов научно-технической литературы и документации. Москва, 1967., UŐK., Szemantikai szintézis. Dokumentáció és nyelvészet – az értelmi összefüggések formalizálása. Szerk. VARGA D. Bp., 1967. 61–175). Az összehasonlító fokozás legfontosabb kifejezési módjainak a bemutatása ezzel szemben valószinűleg a legrégebb nyelvtanok megalkotása óta a leíró nyelvtanok részét képezi.

Úgy tűnik azonban, hogy az összehasonlító fokozással kapcsolatban mind a mai napig számos némileg pontatlan megfogalmazás vált közkeletűvé, elfogadottá. Ilyen tétel az, hogy a fokozás a melléknemekre (a melléknévi igenevekre és a határozószók bizonyos csoportjaira, továbbá egy-két számnévre) jellemző grammatikai kategória, és az igék, illetve a főnevek nem fokozhatók. A lexikai fokozás leírásakor abból indultam ki, hogy le-

xikális eszközökkel, nem összehasonlító jelleggel az igék és a főnevek bizonyos csoportjai is fokozhatók (vö. SZÉKELY idézett munkái). Úgy vélem, az is tény, hogy az igék és a főnevek egy része összehasonlító jelleggel is fokozható, illetve mérsékelhető. Mielőtt azonban ezt a véleményt megkísérelném bizonyítani, foglalkoznunk kell egy másik közkeletű, ám ugyancsak pontatlannak tűnő állásponttal. A leíró nyelvtanok általában evidenciának tekintik, hogy a melléknév fokozás keretei között három fokot különböztetünk meg: alap-, közép- és felsőfokot (ez utóbbi erősíthető, azaz a felsőfok változata még a túlzófok). Ez az álláspont azért vitatható, mert önmagában egyik melléknév sem tekinthető alapfoknak, és az elsődleges kérdés az összehasonlító fokozáskor ugyanaz, mint a lexikai fokozáskor: fokozható-e egy szó. Ha fokozható, akkor az adott szó megfelelő relációjában, azaz a közép- vagy felsőfokú alakhoz viszonyítva tekinthető alapfokúnak, úgy, ahogyan azt a „Magyar grammatiká”-ban olvashatjuk: „A melléknévi **hasonlítás** kategóriájában az abszolút alak (alapfok) áll szemben a viszonyított (fokozott) alakokkal...” (LACZKÓ K., Az alaktan tárgya és alapkategóriái. In: MGr. 49). A *Klára szép* és a *Klára néma* mondatokban sem a *szép*, sem a *néma* melléknév (ez utóbbi jelentése itt: 'nem képes beszélni') nem tekinthető alapfokúnak. Annyit viszont megállapíthatunk, hogy a *szép* melléknév fokozható, a *néma* melléknév pedig nem fokozható. Csak akkor beszélhetünk arról, hogy a *szép* melléknév alapfok, ha a fokozható melléknévet hasonlító mondatba helyezzük (*Klára olyan szép, mint Anna*), és megvan a lehetőség arra, hogy a *szép* melléknév a fokozásnak vagy a mérséklésnek megfelelő relációba kerüljön, ami a *néma* melléknév esetében nem lehetséges (*Klára szebb, mint Anna*, **Klára némább, mint Anna*.) (vö. PETE i. m. 1988. 262). A kérdés az, végrehajthatók-e ezek a műveletek olyan esetekben, amikor a melléknévek helyén ige vagy főnév áll. Vizsgáljuk meg a *Klára nevet* és a *Klára ül* mondatokat! Az *ül* igét lexikális eszközökkel sem fokozhatjuk, illetve nem is mérsékelhetjük. Nem fokozható szó, tehát az „alapfok” kifejezés ebben az esetben nem releváns. Más a helyzet a *nevet* igével. Ez számos fokozó lexémával alkothat fokozó értelmű szókapcsolatot: *borzasztóan, nagyon, rettenetesen, tele torokból* stb. *nevet*. A *Klára úgy nevet, mint Anna* hasonlítást kifejező mondat (vö. *Klára olyan szép, mint Anna*) fokozási, illetve mérséklési relációba helyezhető: *Klára jobban/kevésbé nevet, mint Anna*. A *nevet* ige ilyen viszonylatban pontosan úgy alapfoka a *jobban/kevésbé nevet* igének, mint ahogyan a *szép* melléknév a *szébb/kevésbé szép* melléknévnek. Azt a tételt tehát, hogy az igék összehasonlító jelleggel nem fokozhatók, úgy kell pontosítanunk, hogy egyes igék összehasonlító jelleggel éppúgy fokozhatók, mint a melléknévek, de fokjeleket a magyar nyelvben nem kaphatnak; az összehasonlító fokozás, éppúgy mint a lexikai fokozás, illetve az összehasonlító mérséklés, az igék esetében csak lexikális eszközökkel fejezhető ki. (Megjegyzendő, hogy az összehasonlító mérséklés a melléknévek esetében is csak lexikális eszközökkel jelölhető!)

Mi a helyzet a főnevekkel? Vizsgáljunk meg ismét két hasonló típusú mondatot! *A faluban van egy ház. A faluban gyász van. A ház főnév a néma melléknévhez és az ül* igéhez hasonlóan lexikális eszközökkel sem fokozható, mert a *ház* szónak „inherens tulajdonsága az, hogy mint minden tárgynak, vannak méretei” (vö. KIEFER i. m. 184), márpedig a mérték kifejezése nem tartozik a fokozás körébe (vö. SZÉKELY i. m. 2001. 13). A *gyász* szó viszont jellegzetesen olyan főnév, amely lexikális eszközökkel fokozható: *mély, nagy, országos, teljes* stb. *gyász*. Ez a főnév – a *hideg* melléknévhez vagy a *nevet* igéhez hasonlóan – az összehasonlító fokozás keretei között is fokozható: *A faluban ugyanakkora gyász van, mint a városban* és *A faluban nagyobb/kisebb gyász van, mint a városban*. E mondatokban tehát a *gyász* szó alapfokban, illetve középfokban van jelen. Egyes főnevek, éppúgy mint bizonyos igék lexikális eszközökkel ugyanúgy fokozhatók összehasonlító jelleggel, mint a fokozható melléknévek, de a főnevek az igékhez hasonlóan

a magyar nyelvben általában nem kaphatnak fokjeleket. (Megjegyzendő, hogy ritka kivételként erre is találunk példát. *Emberebb embert kell nevelni* – olvastam egy olvasói levélben).

E dolgozatban a lexikai fokozás és mérséklés, valamint az összehasonlító és a lexikai (tehát nem összehasonlító) fokozás és mérséklés egymáshoz való viszonyának, illetve e nyelvi jelenségek legfontosabb jellemzőinek bemutatása után megkíséreltem a fokozás és mérséklés szemantikai mezőhöz tartozó magyar nyelvi kifejező eszközök leírásának két lehetséges változatát bemutatni.

2. Lexikai fokozás, (lexikai) mérséklés. – A lexikai fokozás szintetikus és analitikus fokozó értelmű szókapcsolatok használata, illetve alkotása révén valósítható meg. A szintetikus fokozó értelmű szókapcsolatok körébe tartoznak: a) azok a szinonimák, amelyek a szókapcsolat kulcsszavához viszonyítva a kulcsszó által jelölt tulajdonságot, cselekvést, ritkábban történést, illetve mennyiséget úgy fejezik ki, hogy a tulajdonság, mennyiség nagyobb mértékű megjelenésére, a cselekvés intenzívebb voltára utalnak (*bátor < vakmerő; fázik < didereg; kegyetlenség < brutalitás*); b) az említett szinonimákhoz hasonló funkciót betöltő állandósult frazeológiai egységek (*álmos < majd leragad a szeme; fázik < majd megveszi az Isten hidege; sok < annyi, mint égen a csillag*); c) a kulcsszók olyan szinonimái, amelyek a kulcsszó elő- vagy utóképzővel alkotott származékszó és a kulcsszóhoz viszonyítva fokozó értelmet fejeznek ki (*modern < hipermodern; jó < jóságos*); d) szóösszetételek, amelyek az összetétel alapszavához viszonyítva fokozó értelmet fejeznek ki (*szegény < koldusszegény; fehér < patyolatfehér*). Az analitikus szókapcsolatokban mind a kulcsszó, mind pedig a fokozó elem önálló szó, lexéma értékű nyelvi elem, vagy frazeológiai egység (*rendkívül szép; fut, mint a nyúl; mély gyász; rettentő sok*). A „szintetikus fokozó értelmű szókapcsolatok” elnevezés alaktani szempontból természetesen kifogásolható. Ezeknek a szavaknak, szóösszetételeknek, frazeológiai egységeknek szókapcsolat jellege csak a szemantika síkján jelenik meg: *vakmerő* = 'nagyon bátor'; *majd leragad a szeme* = 'nagyon fázik'; *hipermodern* = 'nagyon modern'; *koldusszegény* = 'nagyon szegény'.

A kulcsszó fokozható lexéma, amely szófaját tekintve lehet: a) melléknév, illetve határozószó (*nagy; szép[en]; kint*); b) ige (*alszik, ugrik*); c) főnév (*gyász, öröm*); határozatlan számnév (*kevés, sok*). A fokozó lexémák szintaktikai szerepüket tekintve lehetnek határozói vagy jelzői jellegűek. A határozói jellegű fokozó lexémák körébe tartoznak: a) partikulák, illetve lexikális jelentéssel nem rendelkező fokozó szók (*felettebb, túl*); b) melléknévek és melléknévi igenevek (*haláli könnyen; zokogva sir*); c) toldalékos főnevek és melléknévek, velük alkotott állandósult szószerkezetek (*nagyot kiált; kisirja a két szemét; bámulatosan tud; ádázul küzd; minden tekintetben helyes; laposra ver; tiszta szívből szeret; a velejéig romlott; izzé-porrá zúz; teljes sebességgel száguld; gyökereitől kiirt*); d) határozói igenevek (*epedve vár; lélegzetvisszafojtva figyel*); e) névutós szószerkezetek (*reményen felül sikerül; ész nélkül fut*); f) *hogy*, *ahogy* kötőszós, állandósult fordulatoknak tekinthető mellékmondatok (*fut, hogy a lába sem éri a földet*). A jelzői jellegű fokozó lexémák közé tartoznak: a) melléknévek és melléknévi igenevek (*mély gyász; nagy szomorúság; csillapíthatatlan fájdalom; afrikai hőség*); b) melléknévekkel, melléknévi igenevekkel, *-i* képzős névutókkal alkotott szószerkezetek (*csodálatra méltó tudás; nagy hírű művész; átlagon felüli teljesítmény*). Mind szerkezetüket, mind szemantikai jellemzőiket tekintve érdemes elkülöníteni a *fehér, mint a hó; fut, mint a nyúl* típusú hasonlító szószerkezeteket. A legtöbb fokozó lexéma nemcsak, illetve nem elsősorban a fokozás tényének jelölésére szolgál, hanem alap- vagy főjelentésnek tekinthető lexikális jelentéssel is rendelkezik. Alapjelentésüket tekintve a fokozó lexémák a hasonlítás kategó-

rián kívül a mérték, a tér és idő, a minőség (tulajdonság) (részben filozófiai, ismeretelméleti), valamint a túlzás kategóriák körül csoportosulnak (*állandó, vég nélküli, sűrít tartó, kitűnő, rémes[en], szibériai, túlságosan*). A kulcsszók és a fokozó elemek összekapcsolása révén alkotott igen változatos fokozó értelmű szókapcsolatok a szókészletnek részben állandósult egységei, amelyek a konkrét nyelvek esetében lexikai függvény voltukát figyelembe véve szótározhatók, lexikográfiai szempontból leírhatók (vö. SZÉKELY, SZUSCSINSZKIJ, UBIN idézett művei).

A fokozáshoz viszonyítva a mérséklés aszimmetrikusan antonim nyelvi jelenség. Az antonimitás kérdésével ebben az összefüggésben már foglalkoztunk (vö. „lefelé fokozás”). Aszimmetrikusnak azért nevezhetjük a fokozás és a mérséklés egymáshoz való viszonyát, mert ha a fokozható és mérsékelhető kulcsszót a tükrözés tengelyének tekintjük, a fokozás tükrképeként a mérséklés torzó-szerűen, a számos hasonló vonás mellett számos eltérést is felmutatva jelenik meg. A mennyiségi mutatókat illetően például nemcsak egy adott szövegben található lényegesen kevesebb mérséklő értelmű szókapcsolat, mint fokozó értelmű, hanem az is megfigyelhető, hogy a fokozó lexémák száma lényegesen nagyobb az egyes nyelvekben, mint a mérséklő lexémák száma (vö. SZÉKELY i. m. 2003.).

Mielőtt a fokozás és mérséklés közötti különbségekkel más összefüggésben részletebben foglalkoznánk, tekintsük át itt is a mérséklő értelmű szókapcsolatok rendszerét!

A mérséklő értelmű szókapcsolatok a fokozó értelmű szókapcsolatokhoz hasonlóan lehetnek analitikus és szintetikus mérséklő értelmű szókapcsolatok. Az analitikus mérséklő szókapcsolatok mérsékelhető kulcsszókból és mérséklő lexémákból állnak. A mérséklő lexémák határozói, illetve jelzői jellegűek lehetnek. A határozói jellegű mérséklő lexémák körébe tartoznak: a) határozószók (*alig alszik; alig-alig lát; alighogya meleg; egy kevésbé átázik; [egy] kicsit aggódik; valamelyest alázatos; tessék-lássék küzd; többé-kevésbé mulatságos; kisebb mértékben sikeres*); b) határozatlan névmás (*valami hasonlóság*); c) kötőszós és igeneves szószerkezet (*éppen [hogya] csak esik; enyhén szólva aggályos*). A jelzői jellegű mérséklő lexémák közé sorolható: a) számos melléknév, melléknévi igenév (*alacsony láb; bajosan bizonyítható [az -an/-en, -l, -ul/-ül toldalékos melléknévek szófajával kapcsolatban vö. SZÉKELY i. m. 2001. 31–3] behozható hátrány; bizonytalan tudás; futó szerelem; [egy] kis fagy; leheletnyi különbség; szitáló eső*). Mind a határozói, mind pedig a jelzői jellegű mérséklő lexémák körében előfordulnak az *alig* határozószóval, illetve a *nem* tagadószóval alkotott kifejezések: *alig hallható taps; alig érzékelhetően megváltozik; nem annyira bátor; nem egészen helytálló; nem egyértelműen/eléggé bizonyított; nem különösen szép; nem olyan buta; nem túl/ságosan hosszú; nem valami sok*. Jelentésüket tekintve a lexikális jelentéssel is rendelkező mérséklő lexémák a mérték (*alacsony, csekélyke, kis, piciny, kis mértékben*), a minőség (tulajdonság) (*csendes, finom, laza*) és a mennyiség (*kevés, kevésbé*) kategóriák körül csoportosulnak. A mérsékelhető kulcsszók lehetnek melléknévek, melléknévi igenevek, határozószók (*komoly, ködös, komikus, vakító[an], kint*), igék (*érint, érvényesül, hisz, megrázkódik*), főnevek (*aggodalom, hasonlóság, nehézség, zavar*). A számnevek kicsit több figyelmet érdemelnek. Bár tö- és törtszámnevekhez is kapcsolhatunk gyakran használatos mérséklő szót (*alig száz, alig háromnegyed*), eléggé egyértelmű, hogy ilyenkor nem mérséklésről, hanem a kisebb mennyiség jelöléséről van szó. A *néhány* szó nem fokozható, de talán mérsékelhető (*alig néhány*). A *sok* és *kevés* szavakhoz nem kapcsolhatjuk az *alig* szót, de az *egy kicsit/kevésbé/nem annyira/nem túl* lexémákkal ezek a számnevek is mérsékelhetők. A *sok* és a *kevés* határozatlan számnevek tehát a fokozható és mérsékelhető melléknévekhez, határozószókhöz hasonlóan viselkednek.

A mérsékelhető kulcsszók szemantikai szempontból a fokozható kulcsszókhoz hasonló (vö. SZÉKELY i. m. 2001. 34–7) csoportokba sorolhatók. A főnevek utalhatnak

mozgásra, tevékenységre, érzékelésre, érzelmi állapotra (*agresszió, álmatlanság, bánat, gyász, panasz, szomjúság*), minőségre, tulajdonságra (*hőség, jóság, szépség*), jelölhetnek személyeket (*író, szakember, tudós*). A mérsékelhető igék mozgást, fizikai tevékenységet (*dolgozik, fut, /meg/üt*), érzékelést (*fázik, szomjazik*), szellemi, érzelmi, lelki tevékenységet, folyamatot (*elfelejt, érdekel, kíván, szeret*), (kölcson)hatást, kapcsolatot (*barátkozik, csábít, irigyel, nyugtalanít*), valaminek az akadályozását, valaminek, valakinek a megvédését (*óv, tilt, véd*) fejezik ki. A melléknevek utalhatnak fizikai (*fehér, forró, nehéz*), szellemi, lelki (*bátor, buta, kegyetlen, szenvedélyes*) tulajdonságra, továbbá eszmék, személyek, lények, dolgok, tárgyak közötti viszonyra (*baráti, ellenséges, el-lentmondásos*). A helyre, időre utaló valóságos határozószók között is vannak mérsékelhető szók (*kint, fent, későn, korán* stb.).

Vannak olyan fokozható kulcsszók, amelyek nem, vagy csak bizonyos feltételek megléte esetén mérsékelhetők. A személyt jelölő főnevek körében például a *gondolkodó* ('bölcselelő, filozófus') és a *tudós* ('vmely tudományban jól képzett személy') szavak tartalma kétségessé teszi azt, hogy mérsékelhetők. A *gondolkodó* fokozható, hiszen beszélhetünk *csodálatra méltó, eredeti, felülmúlhatatlan, hatalmas* stb. *gondolkodók*-ról, de aligha mondhatjuk, hogy valaki **gyenge, kis gondolkodó*, mert ez esetben már a *gondolkodó* szót sem használjuk. A *tudós* szóval is csak olyanokat nevezünk meg, akik jól képzettek, a szakterületükön kiemelkedő tudományos munkát végeznek, eredeti, új gondolatokat fejtenek ki, újat alkotnak, találnak fel. Tudós és tudós között lehet különbséget tenni. Beszélhetünk *országos hírű* és *világhírű, kivételes képességű* és *zseniális* tudósról, de ezekben az esetekben a finom megkülönböztetés a fokozás, nem pedig a mérséklés keretei között történik. A *kis* vagy *jelentéktelen* tudós már nem *tudós*. Kicsit más a helyzet a *költő, az író, a művész* szavak esetében. *Alig ismert, jelentéktelen* költőről, íróról, művésztől szoktunk beszélni, sőt a *költő* pejoratív értékelést is tartalmazó szinonimája (*fűzfapoéta*) szintetikus mérséklő értelmű szókapcsolatnak is tekinthető. A „polgári” foglalkozásokat jelölő főnevek egyértelműen mérsékelhetők. A tanár lehet *kiváló tanár, izig- vérig tanár*, de lehet *gyenge*, sőt *rossz tanár* is. Ezzel kapcsolatban később utalásszerűen foglalkozni fogok a „jó” (BON) és a „rossz” (Anti-BON, pejoratív lefokozás), valamint a fokozás (MAGN) és a mérséklés (MODER) függvények közötti összefüggésekkel (vö. SZÜCS i. m. 183). Nem mérsékelhető az *azonosság* ('teljes megegyezés') főnév, és néhány hozzá hasonlóan valaminek a teljességére, vagy valaminek a teljes hiányára utaló főnév (pl. *terror, analfabéta*), illetve az ilyen érzelmeket kiváltó eseményt jelölő (*tragédia*) főnév sem. A nagyfokú érzelmeket kifejező főnevek jelentésének mérséklése ritkán előfordulhat (*csendes gyűlölet*). Tagadó fordulatokkal, illetve az összehasonlító fokozás eszközeivel a *gondolkodó, a tudós* és a *tragédia* főnevek is mérsékelhetők: *X kisebb tudós volt, mint Y. Z nem olyan nagy gondolkodó. Ez nem akkora tragédia*.

A melléknevek és az igék körében is vannak olyan fokozható kulcsszók, amelyek nem mérsékelhetők. Ilyenek a 'vmivel minden tekintetben, teljesen, tökéletesen megegyező jelentésű melléknevek (*azonos, egybevágó, egyenlő, egyforma*). Ismert ugyan az *egyelőbb az egyenlők között* szólás, és azt is mondhatjuk, hogy *valami valamivel nem teljesen azonos*, valójában azonban az, ami nem teljesen azonos, nem azonos, és ami nem teljesen egyenlő, nem egyenlő, de lexikális eszközökkel ezek a melléknevek is fokozhatók: *tökéletesen azonos, teljesen egyenlő* stb. Az igék között vannak olyanok, amelyeknek van mérséklést kifejező szinonimája (*száguld > fut*). Ilyenkor az analitikus mérséklés lehetősége kétséges (**egy kicsit száguld*). A nagyfokú érzelmet kifejező *gyűlöl* ige esetében hasonló a helyzet, mint a *gyűlölet* főnév esetében. Nem nagyon mondjuk azt, hogy *Vki vkit egy kicsit gyűlöl*, de azt igen, hogy *X kevésbé gyűlölte Y-t mint Z-t*. A meg- ige- kötő nemcsak befejezettséget (vö. VELCSOVNÉ, Alaktan. In: MMNy. 66), hanem a cselek-

vés teljes mértékű, teljes körű megvalósulását is kifejezheti. Ilyenkor az igekötős igék (*meggyógyul, megerősöskol, megsemmisít, megtilt* stb.) nem mérsékelhetők.

A magyar nyelvre jellemző, hogy a *jó*[l/t] szó gyakran használatos a fokozó értelem kifejezésére: *jó* bátor, *jól* becsap, *jól* megbüntet, *jól* elfárad, *jól* elpirul, *jó* gyenge, *(egy) jót* kiált, *jól* megbosszul, *jót* nevet, *jó* szakember, *jó* sportoló, *jó* vadász, *jó* világos stb. Az ilyen típusú fokozó értelmű szókapcsolatok többségére jellemző, hogy a fokozó lexéma vitathatatlanul felcserélhető a nagyon szóval, azzal rokon értelműnek tekinthető, és a kulcsszó mérsékelhető: *egy kicsit* bátor, *becsap*, *megbüntet*, *elfárad*, *elpirul*, *gyenge* stb. Más a helyzet a *jó* sportoló, *szakember*, *vadász* esetében. Ezek fokozhatók lexikális eszközökkel: *átlagon felüli*, *bámulatos*, *csodálatos*, *elismert*, *első osztályú* stb. *sportoló*; *általánosan elismert*, *felülmúlhatatlan*, *jeles*, *kivételes képességű* stb. *szakember*; *hirnevés*, *igazi*, *nagy hírű*, *valódi* vadász. A *jó* melléknév fokozó értelmű szinonimái (*kitűnő*, *kiváló*, *nagszerű*, *remek*) a *sportoló*, *szakember*, *vadász* szavakhoz kapcsolva kifejezik a fokozás tényét is, de kétségkívül kifejezik a minőségi értékelést (vö. ZSOLKOVSZKIJ–MELCSUK i. m. 1969. 127) is. A *rossz* *sportoló*, *szakember*, *vadász* szókapcsolat viszont egyáltalán nem mérséklő értelmű szókapcsolat, hanem a pejoratív lefokozás körébe tartozik. Ilyenformán a *jó* melléknév antonimája pejoratív lefokozás esetén a *rossz* melléknév, fokozás és mérséklés esetén viszont az *(egy) kicsit*, *kevésbé*, esetleg *gyenge*, *átlagos* stb. mérséklő lexémák: *jót* alszik ↔ *egy kicsit* alszik; *jól* ismer ↔ *kevésbé* ismer; *kiváló vadász* ↔ *gyenge vadász*; *kiváló szakember* ↔ *átlagos szakember*. Melléknévi kulcsszó esetében a MAGN, MODER, BON és Anti-BON lexikai függvények ilyenfajta összefonódása nem figyelhető meg. Ha a *jó* szót melléknév fokozására használhatjuk (*jó erős*, *kemény*, *nehéz*), akkor ellentétes értelemben mindig csak a mérséklés, sohasem a pejoratív lefokozás jelenik meg: *kevésbé*, *nem annyira* erős, *kemény*, *nehéz*, *nem pedig* **rossz(ul)* erős, *kemény*, *nehéz*.

A nyelvhasználók a mérséklő értelmű szókapcsolatokat éppúgy a lexikai függvényekre vonatkozó szabályok szerint alkotják és használják, mint a fokozó értelmű szókapcsolatokat (vö. D. G. HAYS, A függőségi elmélet: formarendszer és néhány észrevétel. In: SZÉPE szerk. i. m. 101–3, SZÉKELY i. m. 2001. 17). Nézzünk néhány tipikusnak tekinthető, újságcikkekben, irodalmi szövegekben előforduló mérséklő értelmű szószervezetet! 1. a) a kulcsszó melléknév (melléknévi igenév, határozószó), a fokozó lexéma határozószó („a *ritkásan felhős* égboltozat” – Gárdonyi: *Ida* regénye; „Bár csak *egy kicsit előbb* jöttél volna!” – Benedek: *Tündér Erzsébet*); 1. b) a kulcsszó melléknév, a mérséklő lexéma határozatlan névmás („A somlyói vár sohasem volt *valami nagy* erődítmény” – Mikszáth: *Somlyó vára*); 2. a) a kulcsszó ige, a mérséklő lexéma határozószó („*halálosan idegesítette*”; „*alig ismert* reá...” – Gárdonyi i. m.); 2. b) a kulcsszó ige, a mérséklő lexéma kötőszó („*Ida alighogy érintette* az ételeket” Gárdonyi i. m.); 3. a) a kulcsszó főnév, a mérséklő lexéma határozatlan névmás („*volt valami hasonlóság* a kettőn” – Gárdonyi i. m.); 3. b) a kulcsszó főnév, a fokozó lexéma melléknév („*arrafelé lát valami gyenge világosságot*” – Benedek: *A vitéz szabólegény*; „*És könnyű mosolygás* futott át az ajkán” – Gárdonyi i. m.); 4. szókapcsolatok tagadó szóval alkotott mérséklő lexémákkal („*nem nagyon* komoly” – Gárdonyi i. m.; „a hajdani affér már *nem nagyon foglalkoztatja*” – Jánossy: *Tisztelet a győzőnek*; „*nem valami sokat* ült annál a kaptafánál” – Mikszáth: *Az a pogány Filcsik*). Bár valószínűleg további változatokat is találhatunk a mérsékelhető kulcsszók és a mérséklő elemek kapcsolódásakor, a fokozó értelmű szókapcsolatok e téren is változatosabb képet mutatnak, mint a mérséklő értelmű szókapcsolatok (vö. SZÉKELY i. m. 2001. 39–40).

A szinonimákat, mint szintetikus fokozó értelmű szókapcsolatokat sok esetben nemcsak fokozó értelmű szókapcsolatoknak, hanem mérséklő értelmű szókapcsolatoknak

is tekinthetjük, attól függően, mit tekintünk kulcsszónak. Ha a *fél* ige kulcsszó, akkor a *retteg* ige hozzá képest fokozó értelmet fejez ki. Ha viszont a *retteg* ige a kulcsszó, akkor hozzá képest a *fél* ige szintetikus mérséklő értelmű szókapcsolat. Ugyanez a helyzet a *méreg* és *bosszúság* főnevek, a *szárguld* és *fut* ige és még jó néhány szinonima esetében is (l. erről a bevezetésben említettek is). A magyar nyelvben néhány melléknév és ige alapszava lehet néhány olyan származékszónak, amelyek szintetikus mérséklő értelmű szókapcsolatoknak tekinthetők („Az úrasszony *gömbölyded*, jóságos arcú, de meglehetősen *sápadtas*, szenvedő tekintetű teremtés volt” – Dénes: Császármadár; „A szája éppen *nagyocska* is!” – Gárdonyi i. m.; „Gyakran *sírdogált* is...” – Dénes i. m.). A mérséklő értelmű szókapcsolatoknak ez a változata ma már kicsit archaikus, nem gyakori kifejezési forma. Az is elég ritkán fordul elő, hogy szintaktikai eszközzel fejezzük ki a mérséklést („*Hitte is, nem is* a bognár ezt a beszédet” – Benedek: A király és a bognár).

A mérséklő értelmű szókapcsolatok éppúgy szótározhatók, mint a fokozó értelmű szókapcsolatok. Vessük egybe most a *hideg*, *esik* és *gyász* szavak fokozó és mérséklő elemeit! Ebben az esetben is megfigyelhetjük, mennyivel változatosabb a fokozás eszköztárára, mint a mérséklésé.

hideg *mn* 'olyan alacsony hőmérsékletű (tárgy, anyag, dolog), hogy testünket, ill. bőrünket kellemetlenül érinti, a fázás érzetét kelti' – f o k o z á s : 1. abnormálisan *id*, abszolút *id*, állati(an/ra) *durva*, baromi(an) *durva*, borzalmasan *biz*, borzasztó(an), dermesztően, cudar, egészen, elég(gé), elképesztően, elviselhetetlenül, felettébb/fölöttébb *vál*, feltűnően, fenemód *biz*, haláli(an) *szleng*, hallatlanul, hihetetlenül, igazán, igen *vál*, igencsak *biz*, irtó *biz*, irtózatosan/irtóztatóan *biz*, iszonyatosan *vál*, iszonyú(an) *vál*, jó, kifejezetten, kimondhatatlanul, kimondottan, kutya, különösen, meglehetősen, meglepően, módfelett/módfölött *vál*, nagyon, oltári(an) *szleng*, örületesen *biz*, példátlanul, piszkosul *szleng*, pokoli(an), rémesen *biz*, rendkívül *vál*, rendkívüli mértékben, rettenetesen/rettentően *biz*, ritka, roppantul *vál*, szédületesen *biz*, szerfelett/szerfölött *vál*, szokatlanul, szörnyen/szörnyű *biz*, túlontúl, túl(ságosan), túlzottan, ugyancsak, valószínűtlenül; 2. fagyos; 3. jég~; 4. állandósult hasonlító szerkezet: ~, mint a jég(csap); ~, mint a márvány; – m é r s é k l é s : 1. alig, alig-alig, alig elviselhetően, alig érezhetően, enyhén, éppen hogy csak, épp hogy, kevésbé, (egy) kicsit, kissé, mérsékeltén, nem annyira, nem egészen, nem elég(gé), nem különösen, nem olyan, (egy) picit, szinte, valamelyest, valamennyire; 2. hús, hűvös.

esik *i* 'csapadéknak egymást követő szemei többé-kevésbé sűrűn a föld felszíne felé közelednek' – f o k o z á s : 1. állati/állatira *durva*, borzalmasan *biz*, erősen, eszméletlen módon, halálán *szleng*, igencsak *biz*, irtózatosan *biz*, iszonyatosan *vál*, jól, kártartóan, marhára *durva*, meglehetősen, nagyon, piszkosul *szleng*, pokolian, rémesen *biz*, rendezen, rettenetesen/rettentően *biz*, roppantul *vál*, roppant mód, szakadatlanul, szörnyen *biz*, tartósan, teljes erővel, túlságosan, ugyancsak, vadul, vég nélkül; 2. szakad, záporoz, zuhog; 4. ~, mintha csatornából/dézsából/sajtárból/vederből öntenék; 5. megnyílnak az ég csatornái; – m é r s é k l é s : 1. alig, alig-alig, alig érezhetően, alig észrevehetően, csendesen, egy kevésbé, éppen csak, éppen hogy csak, (egy) kicsit, kissé, nem annyira, nem eléggé, nem nagyon, szemerkélve, szítálva, valamelyest *vál*, valamennyire, valamicskét; csepereg, szemerkél, 3. esetet.

gyász *fn* 'szeretett személy, főleg hozzátartozó halálán érzett bánat, fájdalom' – f o k o z á s : 1. általános, csillapíthatatlan, emésztő *vál*, hatalmas, irtózatos *biz*, iszonyatos *vál*, iszonyú *vál*, keserű, mély, mélységes *vál*, nagy, nehéz, országos, rettenetes *biz*, roppant *vál*, soha el nem múló, súlyos, szörnyű *biz*, teljes; – m é r s é k l é s : 1. csillapítható, elviselhető, felszínes, felületese, kis, mérsékelt, minimális, némi.

A lexikai fokozás viszonylag általánosan használt jelölőjének a magyarban a *nagyon* szót tekinthetjük. Ezt a megállapítást kiegészíthetjük azzal, hogy a magyarban a lexikai fokozás és a mérséklés kifejezések a *nagy/jó* ↔ *kicsi/kevés* „kvázi ellentétpár” játssza a főszerepet. Ebből az ellentétpárból jellemző módon kiszorul a *kevés* „valódi”, az adott szavak fő jelentése szerinti antonímája, a *sok* szó, mert – mint később látni fogjuk – a fokozás más területén kap meghatározó szerepet, illetve a *rossz* melléknév, mert – mint bemutattam – ez a szó a pejoratív lefokozás általános jelölője, és nem vált a mérséklés kifejezésének eszközévé, eltérően *jó* szavunktól, amely sok esetben használatos fokozó lexémaként.

3. Összehasonlító és nem összehasonlító (azaz lexikai) fokozás és mérséklés. – Mielőtt az összehasonlító és nem összehasonlító fokozás és mérséklés kérdéseivel részletesebben foglalkoznánk, tisztázandó, hogy mi a különbség a lexikai fokozás körében tárgyalt hasonlító szószerkezetek és az összehasonlító fokozás körébe tartozó kifejezések és mondatok között. Célszerű megvizsgálni, mely mondatok tekinthetők az alap-, illetve a közép- (és felsőfok) reláció valódi kiindulási pontjainak. Tisztázni kell továbbá az azonosság és a hasonlóság kifejezése között tapasztalható, a fokozás szempontjából nem elhanyagolhatónak tűnő különbségeket is.

Láttuk, hogy a nem összehasonlító fokozás körébe sorolt fokozó értelmű szókapcsolatok, illetve a fokozó lexémák között vannak olyanok, amelyek a hasonlítás kategória körül csoportosíthatók (*szép, mint az álom; fut, mint a nyúl; mézédés; trópusi hőség*). A *szép, mint az álom* típusú fokozó értelmű szókapcsolatok kulcsszavai az abszolút alak és a középfokú alak relációjában alapfokú melléknevekként is megjelenhetnek: *szép, mint az álom* → *szébb, mint az álom*. Mi indokolja, hogy ezeket a fokozó elemeket – a fokozó lexémák egyéb változataihoz hasonlóan – mégis a lexikai fokozás keretei között tartjuk számon? A „nem idiomatikus hasonlító szerkezetek” – a lexikai fokozáshoz hasonlóan – nem túlságosan régen keltették fel a nyelvészek figyelmét (vö. W. FLEISCHER, *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Leipzig, 1982. 225). Azok a német nyelvészek, akik foglalkoztak a szóláshasonlatokkal (pl. H. BURGER – A. BUHOFFER – H. SIALM (Hrsg.), *Handbuch der Phraseologie*. 1982., vö.: HESSKY R. – KNIPF E., *Lexikologie*. Bp., 1998. 74–5), illetve a szóláshasonlatokat magyar–oroszl viszonylatban vizsgáló szerzők (ПЕТЕ, *Лексикология русского языка для венгерских студентов-русистов*. Bp., 1989. 157, LENDVAI E., *Семантический заряд русских устойчивых сравнений*. In: Кóнyв Пап Ференчек. Szerk. HUNYADI L. – KLAUDY K. – T. MOLNÁR I. – SZÉKELY G. Debrecen, 1991. 115–23, MISKY GY., *Вопросы изучения сравнений-фразеологизмов в венгерской аудитории*. In: *Nyelvpolitika és nyelvoktatás*. Szerk. Cs. JÓNÁS E. Nyíregyháza, 1999. 93–100) ezeket a kifejezéseket az állandósult frazeológiai egységek közé sorolják. LENDVAI – a tényeknek megfelelően – azt is megállapítja, hogy a szóláshasonlatok sok esetben a logikai hasonlatokhoz közeli tulajdonságokat mutatnak (i. m. 115). Valóban – bár a szóláshasonlatok közel állnak a közkeletű kifejezéssel frazeologizmusoknak nevezett lexikai egységekhez, minden szempontból mégsem felelnek meg a frazeológiai egységekre jellemző tulajdonságoknak (vö. FÖLDES Cs., *Deutsch–ungarisches Wörterbuch sprachwissenschaftlicher Fachausdrücke*. Német–magyar nyelvészeti szakkifejezések szótára. 3., bearbeitete Auflage. Szeged, 1993. 172, ill. T. SCHIPPAN, *Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen, 1992. 115). Jelentésük – néhány kivételtől eltekintve (*alszik, mint a bunda; buta, mint a tók; süket, mint az ágyú*) – általában egyértelműen levezethető az alkotóelemek jelentéséből (vö. *fehér, mint a hó; kemény, mint a kő*). Stabilitásukra mindaz jellemző, ami általában a fokozó értelmű szókapcsolatokra, tehát mindig a kulcsszótól függ, hogy egy adott hasonlító jellegű fokozó lexéma kapcsolódhat-e

egy adott kulcsszóhoz. Másrészt viszont a szóláshasonlatok mégiscsak állandósult lexikai egységek, azaz kész panelekként használhatók a beszédben. Jellemző rájuk, hogy a hasonlat második fele olyan elemet tartalmaz, amelyre a beszélők nyelvi köztudata, értékítélete szerint valamely tulajdonság a szokásosnál nagyobb mértékben és általánosabb érvénnyel jellemző (például a hó fehér, a róka ravasz, stb.), és ez az elem alkalmas arra, hogy szemléltesse, erősítse a hasonlat első felében megnevezett tulajdonságot, cselekvést (vö. ezzel kapcsolatban BALOGH D. – GÁLFY M. – J. NAGY M., *A mai magyar nyelv kézikönyve*. Bukarest, 1971. 95; BALÁZSI JÓZSEF A., *A szóláshasonlatok szinonimitásáról*. In: *A szinonimitásról*. Szerk. GECSŐ T. – SPANNRAFT M. Bp., 1998. 26, BURGER–BUHOFFER–SIALM i. h.). Ennek következtében a *mint az álom* típusú fokozó lexémák a megfelelő kulcsszóhoz kapcsolva a *nagyon* szinonimáiként viselkednek (vö. SZÉKELY i. m. 2001. 12). Mindez nem mondható el az olyan, fokozható kulcsszót tartalmazó hasonlító mondatokról, amelyeknek második felében a nyelvhordozók tudatában általánosan jellemző tulajdonsággal felruházott elem nincs. Az *Ez a kunyhó olyan szép, mint egy (valódi) ház* mondat ugyanúgy hasonlítást fejez ki, mint az *Ez a ruha olyan szép, mint az álom* mondat, és kiindulási pontja lehet az alap-, illetve közép- (és felső)fok relációnak: *Ez a kunyhó olyan szép, mint egy ház* → *Ez a kunyhó szebb, mint egy ház, az a ház* → *Ez a kunyhó itt a legszebb épület*. Viszonylag állandósult fokozó értelmű szókapcsolatnak (frazeológiai egységnek) azért nem tekinthető, mert a nyelvi köztudatban a háznak – eltérően például az álomtól – nem tipikus jellemzője a szépség. Indokoltnak tűnik tehát, hogy a valódi frazeologizmusokhoz közel álló szóláshasonlatokat a lexikai fokozás keretei között tartsuk számon, az összehasonlító fokozás kérdéseit pedig a hasonlító mondatokból kiindulva vizsgáljuk.

Kérdéses, hogy minden fokozható kulcsszót tartalmazó hasonlító mondat fokozó jellegű mondatnak tekinthető-e, azaz a benne előforduló fokozható kulcsszót egy adott alap-, illetve közép- (és felsőfok) reláció lehetséges alapfokú alakjaként lehet-e értékelni? Úgy gondolom, hogy erre a kérdésre tagadó választ kell adnunk. Arany János „Szent László füve” című balladájában olvashatjuk: „Zúgó mormolásuk hallik már előre, Mint ha messzi földről sáskafelleg jőne, Vagy mintha föld alól mennydörgést hallani, S mond a pásztor: no lesz az éjjel valami!” E mondatban a hasonlítás alapját képező kulcsszó (*mormolás*) jelentése erősíthető, azaz ez a főnév – felfogásom szerint (vö. a bevezetésben említettek) – fokozható. Az idézett mondat azonban nem fokozást fejez ki. A költő a nép mormolását a sáskák által keltett zajhoz, vagy a földrengés morajához hasonlítja, de nem feltétlenül azzal a szándékkal, hogy a szó jelentésének erősebb voltára utaljon. Még pontosabban elkülöníthetjük a hasonlítást és a fokozást egy németből fordított műből (Ebers: Uarda, Egyiptom rózsája) vett mondat alapján: „Az emberek úgy várták a hadszíntérről rendszertelenül és ritkán érkező híradásokat, mint falusiak szárazság idején a viharfelhőket: kicsit reménykednek a nagy esőben, ám kicsit félnek is, hiszen tűzvész okozó villámcsapás és jégeső is érkezhethet az égből; nem csoda, hiszen alig akadt ház, amely ne küldött volna egy apát, egy fiút vagy egy közeli kedves vérrokot a királyi seregbe, amely most távol, északkeleten hadakozott.” Az író célja nem egyszerűen a várta kifejezésének az erősítése, (azaz nem csak azt akarja kifejezni, hogy *az emberek nagyon várták a híradásokat), hanem egy pontosan megfogalmazott hasonlattal az emberek hangulatát kívánja igen körültekintően érzékeltetni. Az (összehasonlító) fokozás „hasonlított (viszonyított) alakok között létesül, így a középfokú és a felsőfokú alakok az alapfokúval állnak szemben” (BALOGH J., *A névszóragozás*. In: MGR. 190), márpedig az ilyen viszonyítás az idézett szövegrészekből egyértelműen nem következik. Vannak tehát olyan hasonlító mondatok, amelyekben a hasonlítás kulcsszava fokozható, de a hasonlítás nem egyértelműen fokozó hasonlítás. Azt pedig természetesnek kell tekintenünk, hogy

azok a mondatok, amelyek a nem összehasonlító jellegű *úgy/olyan, hogy* utalószó – köztöszó-viszonyra épülő következményes jelentésű fokhatározói mellékmondatok („Az asszony nép úgy visongott, hogy az ember füle fáj” – vö. SZÉKELY i. m. 2001. 21; „A víz olyan sekély volt, hogy a csónak néha beleakadt az iszapos talajba” – PETE i. m. 1988. 264), szintén nem sorolhatók e körbe, mert ezek a mondatok nem fejeznek ki összehasonlítást. Az alap-, illetve közép- (és felsőfok) reláció kiindulási pontjának az olyan hasonlító mondatokat célszerű tekinteni, amelyek megalkotásakor a beszélő szándéka nem két jelenség, tulajdonság, illetve cselekvés nagyfokú pontosságra törekvő egybevetése.

Mielőtt megkísérelnénk összefoglaló jelleggel egymástól elkülöníteni az összehasonlító és a nem összehasonlító fokozást, illetve mérséklést, még egy nem túl lényeges, de elég érdekes kérdést célszerű tisztázni. A leíró nyelvtanok nem eléggé körültekintően határozzák meg, mit is hasonlítunk össze a fokozás során. „A fokozás az egyes tulajdonságok vagy körülmények összehasonlításának nyelvi kifejező eszköze” – VELCSOVNÉ i. m. 188; „A viszonyítás lehet összehasonlítás két tulajdonság között, akkor a nagyobb fokút a középfokkal jelöljük” – BALOGH J. i. m. 190; „Csak a különböző mértékűeknek elgondolható tulajdonságok nevei alkalmasak a középfok és felsőfok alakjainak képzésére” – UZONYI P., Rendszeres német nyelvtan. Bp., 1996. 521; „Im Vergleich zweier Größen (‘két nagyság összehasonlításakor’) dient er zum Ausdruck der Gleichheit” – G. HELBIG – J. BUSCHA, Deutsche Grammatik. Leipzig, 1972. 272). Látnunk kell, hogy a fokozás során egyáltalán nem csak két dolgot, két tulajdonságot vagy nagyságot hasonlíthatunk össze egymással! Az összehasonlítás mind az alapfok, mind a középfok, mind pedig a mérséklés kifejezésekor vonatkozhat két dologra, tulajdonságra, cselekvésre, vagy mennyiségre: *Klára olyan szép, mint Anna; Klára szebb/kevésbé szép, mint Anna; Klára annyira tetszik, mint Anna; Klára jobban/kevésbé tetszik mint Anna; Egy tucat annyi, mint tizenkettő; Tizenhárom több, mint egy tucat; Tizenegy kevesebb, mint egy tucat.* Vonatkozhat azonban azonos tulajdonság vagy cselekvés tér- vagy időbeli hasonlóságára, illetve eltérésére is: *A fal itt olyan fehér, mint ott; A fal itt fehérebb/kevésbé fehér, mint ott; A fal most olyan fehér, mint tegnap volt; A fal fehérebb/kevésbé fehér, mint tegnap volt.* Olykor kötelező vagy nem kötelező kiegészítőkre is utalhatunk összehasonlítás révén: *A torkom olyan érzékeny a hidegre, mint a melegre; A torkom érzékenyebb/kevésbé érzékeny a hidegre, mint a melegre; Az író annyit dolgozott az elbeszélésen, mint a regényen; Az író többet/kevesebbet dolgozott az elbeszélésen, mint a regényen.*

Az összehasonlító és a nem összehasonlító fokozás és mérséklés közötti különbség a következőképpen jellemezhető. A nem összehasonlító fokozás, illetve mérséklés esetében morfológiai, lexikális vagy szintaktikai eszközök segítségével úgy fejezzük ki a kulcsszó jelentésének (egy adott tulajdonságnak, cselekvésnek vagy történésnek, esetleg nem meghatározott mennyiségnek) nem térbeli jellegű, azaz nem mértékbeli nagyobb vagy kisebb voltát, hogy csak a fokozott szót (annak jelentését) tekintjük a viszonyítás alapjának, és nem utalunk az alap-, illetve közép- (és felsőfok) relációra. Az összehasonlító fokozás esetében a fokozható kulcsszó jelentését (egy adott tulajdonságot, cselekvést vagy történést, esetleg egy meg nem határozott mennyiséget) más dologhoz, vagy az eredetitől eltérő idő-, tér- vagy egyéb vonatkozású viszonylatban önmagához hasonlítjuk, és utalunk az alap-, illetve közép- (és felső) fok relációra, vagy ezt a relációt ki is fejezzük.

Mindezek előrebocsátása után végezzük el az összehasonlító és nem összehasonlító fokozás részletesebb vizsgálatát a fokozható igék, főnevek, melléknevek (melléknévi igenevek), számnevek és határozószók sorrendjében!

Korábban megkíséreltem annak bizonyítását, hogy például a *nevet* ige az összehasonlító fokozás keretei között is ugyanolyan módon fokozható, illetve mérsékelhető, mint bármelyik fokozható, mérsékelhető melléknév. Az ige és a melléknév fokozása között

csak annyi különbség van, hogy az ige esetében a közép- és a felsőfokot nem fokjelekkkel, hanem lexikális eszközökkel jelöljük (*nevet, jobban nevet, a legjobban nevet*). Az összehasonlító mérséklés mind a melléknemek, mind pedig az igék esetében csak lexikális eszközökkel történhet (*szép, kevésbé szép; nevet, kevésbé nevet*). Az igék összehasonlító fokozásakor tehát ugyanúgy fokozó értelmű szókapcsolatokat alkotunk, mint a mérsékléskor, vagy a nem összehasonlító, lexikai fokozás esetében (*jobban nevet, illetve kevésbé nevet, nagvön nevet*). Van-e összefüggés a lexikális fokozás két változata, tehát az összehasonlító és a nem összehasonlító fokozás között?

Vegyük szemügyre ismét az *esik* ige nem összehasonlító fokozó értelmű szókapcsolatait (l. korábban)! A szintetikus fokozó értelmű szókapcsolatok (pl. *szakad, megnyílnai az ég csatornáit*) természetszerűleg alkalmatlanok az összehasonlító fokozás kifejezésére. A fokozó lexémák között vannak olyanok, amelyeknek nincs középfokú alakjuk (*eléggé, eszméletlen módon, felettébb, igencsak, marhára, roppantul, roppant mód, szakadatlanul, teljes erővel, túlságosan, ugyancsak, vég nélkül, mintha dézsából öntenék* stb.). Ezek a fokozó elemek alkalmatlanok az összehasonlító fokozás körében a közép-, illetve felsőfok jelölésére. Vannak a felsoroltak között olyan fokozó lexémák is, amelyeknek elvileg vannak középfokú alakjaik, de ebben az alakban általában nem kapcsolhatók az *esik* kulcsszóhoz (*állatian, baromian, halálian*), vagy a középfokú alakú fokozó lexéma és a kulcsszó összekapcsolásakor a fokozó értelmű jelentés elhalványodik (pl. a *Ma kitaróbban esik, mint tegnap* mondatban a jelentés eltolódik az eső tartós voltának kifejezése irányába). Vannak végül olyan fokozó lexémák is, amelyeknek a középfokú alakja is minden akadály nélkül használható az *esik* igéhez kapcsolva (*ma erősebben/jobban/vadabban esik, mint tegnap; tegnapelőtt esett a legerősebben/legjobban/a legvadabban*). Ezek a fokozó lexémák alkalmasak arra, hogy az *esik* kulcsszó közép-, illetve felsőfokát jelöljék. Ilyen fokozó lexémákat a többi fokozható ige esetében is találunk: *jobban, mélyebben, nagyobbat alszik; feltünőbbben, jobban, szembetünőbbben átalakít vki vmit; aprólékosabban, gondosabban, körültekintőbbben, lelkiismeretesebben, jobban, pontosabban, precízebben, rendesebben, szigorúbban betart vki vmit; alaposabban, behatóbban, élesebben, erélyesebben, erősebben, határozottabban, hevesebben, keményebben, kíméletlenebbül, komolyabban, nyomatékosabban, szenvedélyesebben, szigorúbban bírál vki vkit; vki vkit jobban, keményebben, komolyabban, súlyosabban, szigorúbban (meg)büntet; vki vkiben jobban, kegyetlenebbül, mélyebben csalódik; szenvedélyesebben, vadabban csókol; erősebben, intenzívebben, jobban csókol; buzgóbban, derekasabban, keményebben, kitaróbban, lelkesebben, lelkiismeretesebben, megszállottabban, serényebben, szorgalmasabban dolgozik; erősebben, jobban, mélyebben elpirul; élénkebben, élesebben, határozottabban, jobban, pontosabban, precízebben, tökéletesebben, világosabban emlékszik; vmi vkit jobban, behatóbban, komolyabban érdekel; hevesebben, jobban gyűlöl; derekasabban, dühödtebben, hősiesebben, keményebben, lelkesebben, megszállottabban, szívósabban harcol; feltünőbbben, jobban hasonlít; arcátlanabban, gátlástalanabban hazudik; erősebben, jobban, mélyebben, őszintébben, szilárdabban hisz; alaposabban, aprólékosabban, jobban, pontosabban ismer vki vmit/vkit; erősebben, jobban izzad; erősebben, jobban, szenvedélyesebben, vadabban kíván vki vkit/vmit; borzalmasabban, erősebben, hevesebben, jobban, rémesebben köhög; jobban, nagyobbat nevet; erősebben, jobban nyög; jobban, nagyobbat téved; vki vmit jobban, pontosabban, precízebben tud*. Figyelemre méltó, hogy a felsorolt igék többségének összehasonlító fokozásához a *jobban* lexémát használhatjuk, és vannak olyan igék is, amelyeknek összehasonlító fokozása csak ezzel a fokozó szóval valósítható meg, például: *aggódik, átázik, bosszankodik, csodálkozik, elsápad, fél, haragszik, kell, örül, sajnál, sir, un vki vmit*. A fokozható igék esetében tehát az összehasonlító fokozás kifejezése úgy történik, mint a nem

összehasonlító fokozás kifejezése: a kulcsszó és a hozzá kapcsolható fokozó lexéma összehasonlító jellegű fokozó értelmű szókapcsolatot alkot. Ezek a fokozó lexémák lexicográfiai eszközökkel ugyanúgy kezelhetők, azaz szótározhatók, mint a lexikai fokozás körébe tartozó fokozó elemek.

A *jobban* határozószónak a fokozásban játszott szerepét mind az ÉrtSz., mind pedig az Éksz. megemlíti. Az ÉrtSz. az első jelentéseként azt adja meg, hogy 'a *jól*-nál nagyobb mértékben, fokban'. Ekkor tehát a *jobban* nem fokozó elem, hanem a *jól* szó középfokú alakja. Az 5. pontban foglaltak szerint a *jobban* szavunkat „a *nagyon* fokozásaként használjuk; olyan igei állítmány mellett, amely folyamatos v. fokozódó cselekvést, állapotváltozást jelent; nagyobb mértékben, nagyobb erővel”. E két jelentésváltozatra az Éksz. is utal. Mindkét szótárból hiányzik viszont annak megállapítása, hogy a fokozható igék esetében a *jobban* csak a fokjelek szerepét tölti be, azaz a kulcsszó jelentését erősíti. Ezzel az érveléssel szemben azt hozhatjuk fel, hogy az ÉrtSz. világosan utal arra, hogy a *jobban* a *nagyon* fokozására használható, a nagyobb erővel megjelenő cselekvést, állapotváltozást jelzi. Megítélésem szerint azonban éppen ennek a két funkciónak az összeolvasztása mond ellent a tényeknek. Ha ugyanis azt mondom, hogy *Ma jobban esik, mint tegnap*, akkor nem állítom azt, hogy *Tegnap nagyon esett*, azaz a *Ma jobban esik, mint tegnap* mondat nem implikálja azt, hogy *Tegnap nagyon esett*, csak azt, hogy *tegnap esett*. Az alap-, illetve közép- (és felső)fok relációban tehát nem a *nagyon*, hanem az *esik* szót fokozom. Ha kifejezetten a *nagyon esik* nem összehasonlító fokozó értelmű szókapcsolat fokozó elemét (tehát a *nagyon* határozószót) kívánom erősíteni, akkor a reláció egyértelműen így épül fel: *Tegnap nagyon esett, de ma még jobban esik*. A *még* határozószó (vö. Éksz.) szolgál arra, hogy elkülönítsük az ige fokozásától a fokozó lexéma erősítését.

Más szempontból is érdemes foglalkozni *jobban* szavunkkal. Kétségtelen tény, hogy ez a szó a *jól* melléknév középfokú alakja is. Egyes esetekben éppen ezért nem alkalmas a fokozó elem funkciójának a betöltésére. Ugyanúgy, ahogyan a lexikai fokozás keretei között a *jó/jól* fokozó lexéma „átvált” a MAGNUM paraméterből a BONUS paraméterbe, előfordul az is, hogy fokozható kulcsszóhoz kapcsolva *jobban* szavunk sem fokozást, hanem pozitív értékelést fejez ki. A *vki vkit/vmit jobban bírál* szókapcsolat – igaz, a szövegkörnyezettől függően – inkább azt jelenti, hogy 'vki pontosabb, értékesebb munkát végez bírálóként', mint azt, hogy 'vki vkit másnál erősebben, keményebben bírál'. Szövegkörnyezet-változás esetén, például a *meg-* igekötő használatakor máris fokozó elemként kaphat szerepet a *jobban* határozószó a *bírál* igéhez kapcsolódva is (*János jobban megbírálta Annát, mint Klárát*), illetve, ha egyértelműen a *nagyon bírál* szókapcsolat fokozó elemének jelentését kívánjuk erősíteni, használhatjuk a (*még*) *jobban* lexémát is (*János nagyon megbírálta Annát, de Klárát még jobban megbírálta*). Más a helyzet, *csókol* szavunk esetében. Az *Anna jobban csókol, mint Klára* mondatban semmiképpen sem a fokra utalunk, hanem a minőségre. A *csókol* szót – megítélésem szerint – a *nagyon* szóval is inkább csak különleges szituációkban szoktuk fokozni (*A gyerek nagyon csókolta az anyját, nehezen tudott elválni tőle*), ezért a *még* fokozó szóval erősített *jobban csókol* kifejezés is általában a minőségbeli különbségre utal: *Anna még jobban csókol, mint Klára*. ← *Anna jobban csókol, mint Klára*. Ha valóban fokozni kívánjuk a *csókol* szót, akkor más fokozó lexémát célszerű választani, például *szenvédélyesen, vadul csókol*, és ilyenkor már az összehasonlító fokozás is könnyedén kifejezhető: *Anna szenvédélyesebben/vadabban csókol, mint Klára*. Persze ilyenkor a fokozó elem főjelentésére is ügyelni kell! A *harcol*, a *hazudik*, a *küzd*, a *tanul*, a *téved* és a *tud* igék esetében például az itt leírtakhoz hasonló módon megfigyelhető a *jobban* „elhajlása” a pozitív megkülönböztetés irányába. Azoktól a – kivételekként értékelhető – igei kulcsszavú szókapcsolat-

októl eltekintve, amelyekben a *jobban* alapjelentésében használatos, az összehasonlító fokozó értelmű szókapcsolatokban *jobban* szavunk tulajdonképpen már mint homonima fordul elő. Egyrészt erősíti a fokozható igék jelentését, másrészt – (*még*) *jobban* változatban – a *nagyon* fokozó szó szuppletív középfokának tekintendő.

Ha a kulcsszó jelentése a lexikai fokozás keretei között a *nagyot* fokozó szóval fokozható (pl. *nagyot hazudik, nevet, nyög, téved*), akkor használhatjuk a középfok kifejezésére a *nagyobbat* alakot, de ez esetben a kulcsszó és a *nagyon* fokozása még inkább összeolvad: *Anna akkorát nevetett, mint Klára.* → *Anna nagyobbat nevetett, mint Klára.* *Anna nagyot nevetett, de Klára (még nála is) nagyobbat nevetett.* Jellemzően elkülönül viszont az ige és a lexikai fokozó elem fokozása azoknak a szókapcsolatoknak az esetében, amikor a lexikai fokozó elem főjelentését tekintve negatív értelmű, de akár pozitív alapjelentésű kulcsszóhoz kapcsolva is fokozást fejez ki (például *vki vkivel borzasztóan összebarátkozik, vki vkit rettenetesen szeret* – vö. SZÉKELY i. m. 2001. 34–7). Az ilyen típusú fokozó lexémák az összehasonlító fokozás kifejezésére általában nem alkalmasak, pontosabban fogalmazva nem használatosak. Az *Anna úgy elfáradt, harcolt, nevetett, unt valamit, mint Klára* mondat nem implikálja az **Anna rettenetesebben elfáradt, elkecserelettebben harcolt, vadabbul nevetett, kegyetlenebbül unt valamit, mint Klára* mondatokat. Ilyenkor egyszerűen azt mondjuk, hogy *vki jobban elfáradt, harcolt stb. mint vki más.* Az viszont teljesen korrekt – eltekintve az esetleges stilisztikai jellegű fenntartásoktól, és attól, hogy az ilyen típusú kifejezések inkább a köznyelvre, mint az irodalmi nyelvre jellemzőek –, hogy *Anna rettenetesen elfáradt, de Klára még rettenetesebben elfáradt; Anna elkecserelettebben harcolt, de Klára még nála is elkecserelettebben harcolt,* és így tovább. A középfokú alak tehát ezekben az esetekben egyértelműen a fokozó elem fokozását fejezi ki! Ha viszont a *rettenetesen* fokozó szót a *nevet* igéhez kapcsoljuk és fokozzuk, a szókapcsolat teljesen hibás: **Anna rettenetesebben nevetett, mint Klára.* Helyes viszont az *Anna még rettenetesebben nevetett* mondat. Néhány fokozó szó szorosan kapcsolódik egy-egy adott kulcsszóhoz (például *súlyosan megbüntet; mélyen csalódik, elpirul*). Ilyenkor a fokozó szók középfokú alakjai általában mind az ige, mind a fokozó szó erősítésére alkalmasak (*megbüntet, súlyosabban megbüntet; súlyosan megbüntet; még súlyosabban megbüntet*). Ezek a fokozó lexémák tehát pontosan úgy viselkednek, mint a *jobban* fokozó szó.

Az igék összehasonlító fokozásakor különleges szerepet játszik inkább (*leginkább*) szavunk. A MMNy-ben ezt olvashatjuk: „Az inkább, leginkább, kevésbé, legkevésbé fokjeles módosítószók segítségével körülírt fokozást is szerkeszthetünk rendszerint fokozhatatlan szavak jelentéstartalmának nyomósítására: *Inkább ez tetszik nekem; Ez kevésbé sikerült terv, mint a másik*” (VELCSOVNÉ i. m. 188). Az *inkább* szó használatára érvényes szabályszerűség azonban ennél sokkal árnyaltabb. Az igék mellett *inkább* szavunk sokkal ritkábban alkalmas az összehasonlító fokozás jelölésére, mint *jobban* szavunk. Az ÉrtSz. a MMNy-nél – megítélésem szerint – árnyaltabban fogalmazza meg a *jobban* funkcióját, amikor azt mondja, hogy fokozás vagy lefokozás kifejezésére, különmeműek különböző fokának összehasonlítására és ellentétes mondatokban fokozó, nyomósító szóként használjuk. A *Péternek úgyannyira tetszik Anna, mint Klára* mondatból a *tetszik* igét összehasonlító jelleggel akkor fokozzuk egyértelműen, ha azt mondjuk, hogy *Péternek Anna jobban tetszik, mint Klára.* Ha azt mondjuk, hogy *Péternek inkább Anna tetszik, mint Klára,* ebben az is benne van, hogy *Klára is tetszik neki* vagy *Klára (viszont) kevésbé tetszik.* Az *inkább* tehát általában két dolog közötti választásra is utal. Nagyon sok esetben nem is használhatjuk *inkább* szavunkat az összehasonlító fokozás kifejezésére: *Anna úgy alszik, mint Klára.* → **Anna inkább alszik, mint Klára.* *Anna úgy csókol, mint Klára.* → **Anna inkább csókol, mint Anna.* Más kulcsszóhoz kapcsolva is

szont az *inkább* ugyanúgy alkalmas az összehasonlító fokozás keretei között a közép fok kifejezésére, mint a *jobban* szavunk: *Anna jobban/inkább aggódik, mint Klára; Anna jobban, még inkább elsápadt, mint Klára.* A *még inkább* alapfoka éppúgy lehet a *nagyon* fokozó lexéma is, amint azt korábban láttuk (*Anna nagyon elsápadt, de Klára még inkább elsápadt*).

A felsőfok kifejezése az igék esetében nem okoz gondot, hiszen a közép fokú alak általában felsőfokban is használható: *Anna aggódik a legjobban; Anna alszik a legmélyebben; Anna tartja be a szabályokat legpontosabban; Annát büntették meg a legsúlyosabban.* Az összehasonlító felsőfokkal mindig továbbfokozhatjuk a lexikai fokozás körébe tartozó szókapcsolatok fokozó elemeit is. Összehasonlító fokozás alapfok: *Anna úgy aggódik, mint Klára;* közép fok: *Anna jobban aggódik, mint Klára;* nem összehasonlító fokozás, alapfok: *Anna aggódik;* lexikai fokozás: *Anna nagyon aggódik;* összehasonlító fokozás, a lexikai fokozó elem fokozása: *Anna (még) jobban aggódik, mint Klára; Anna Kláránál is jobban aggódik;* nem összehasonlító fokozás, felsőfok: *A legjobban Anna aggódik,* de az összehasonlító fokozás felsőfoka megegyezik a közép fokkal: *Anna mindenkinél jobban aggódik.*

Az összehasonlító mérséklést az igék esetében lexikális eszközökkel, a mérsékelhető kulcsszók és az összehasonlító mérséklő lexémák együttes használata révén szerkesztett összehasonlító mérséklő szókapcsolatokkal fejezzük ki: *Anna kevésbé aggódik, mint Klára; Anna nem annyira bírálja a barátját, mint Klára; Anna nem olyan mértékben csalódott* vagy *nem csalódott olyan mértékben, mint Klára; Anna kisebb mértékben dohányzik, mint Klára.* Az összehasonlító mérséklő lexémák száma nem nagy. A *kevésbé* szavunk viszonylag általánosan használható az igék esetében a mérséklés kifejezésére, de néhány kulcsszóhoz nem kapcsolható. Ez különösen akkor fordul elő, ha az összehasonlító fokozás kifejezésére a *jobban* fokozó elem nem alkalmas: **kevésbé csókol; *kevésbé harcol; *kevésbé tanul.* Ha fokozáskor használatos a *nagyobbat* fokozó lexéma, akkor mérsékléskor előfordulhat a *kisebbit* mérséklő szó: *Anna kisebbit ütött, mint Klára.* A mérséklés és a 'kisebb mérték' kifejezésének összeolvadását figyelhetjük meg akkor, amikor a mérsékelhető kulcsszóhoz a *kevesebbit* szót kapcsolhatjuk (*kevesebbit dohányzik, eszik, téved*), de ilyenkor inkább a mérték, mint a mérséklés kifejezése kerül előtérbe. Megjegyzendő még, hogy az összehasonlító mérséklés kifejezésére használhatjuk a *nem úgy* mérséklő lexémát is (*Tegnap bosszankodtál. → Ma már nem úgy [= kevésbé, nem annyira, nem olyan mértékben] bosszankodsz, mint tegnap*), de ez a mérséklő lexéma nagyon gyakran nem a fokozásra, hanem a cselekvés módjára utal (*Anna nem úgy tudja a példa megoldását, mint Klára 'másképp tudja', de Anna nem tudja úgy a matematikát, mint Klára 'kevésbé tudja'*). Végezetül az igék által kifejezett, általában az intenzitás fokára vonatkozó jelentés-szegmentumot mérsékelhetjük úgy is, hogy a mérséklő lexéma közvetlenül a lexikális fokozó elemhez kapcsolódik (*A bíró kevésbé súlyosan büntette meg Annát, mint Klárát*).

A főnevek összehasonlító fokozása a magyar nyelvben úgy történik, hogy a kulcsszóval az arra alkalmas lexikális fokozó elemek közül kiválasztott fokozó lexéma közép fokú alakjával fokozó értelmű szókapcsolatot alkotunk. Az *akadály* fokozható főnév esetében például a *jelentős, komoly, nagy* fokozó lexémák alkalmasak közép fokú használatra, tehát az összehasonlító fokozás keretei között a közép fok ezekkel a szavakkal kifejezhető: *A cél elérése érdekében majd azt az akadályt is le kell győzni, de ez most jelentősebb/komolyabb/nagyobb akadály.* Egy-két további példa: *Kettőjük között már régen barátság szövődött, de most ez a barátság bensőségeesebb; Ez valóban csalódás, de megéltünk már súlyosabb csalódást is.* Éppúgy, mint az igékre, a főnevekre is az jellemző, hogy a *még* határozószóval a már fokozott főnév továbbfokozását egyértelművé

tehetjük: *Ez valóban súlyos csalódás, de megéltünk már még (ennél is) súlyosabb csalódást.* A leggyakrabban használható fokozó lexéma a *nagy melléknév*: *nagyobb akadály, alázat, bűn, csalódás, csend, csoda, düh, erő, fagy, szerelem, tudós* stb. Vannak azonban olyan fokozható főnevek is, amelyekhez a *nagyobb* szó fokozó elemként nem kapcsolható, mert a lexikális fokozás keretei között sem használjuk az adott kulcsszó fokozására a *nagy* melléknévet, például: *béke, bizonyíték, bűnöző, csók*. Ilyenkor a középfok kifejezésére a lexikális fokozó elemek közül azokat választhatjuk, amelyek alkalmasak arra, hogy fokjelekkel középfokú alakot képezzünk: *teljesebb, tökéletesebb, zavartalanabb béke; komolyabb, meggyőzőbb, szilárdabb bizonyíték; elvetemültebb, gátlástalanabb bűnöző; bensőségebb, szenvedélyesebb csók*. Éppúgy, mint azoknál a melléknéveknél, amelyek esetében nem használhatjuk a *jobban* fokozó szót, ezeknél is a fokozó elem és a kulcsszó fokozásának az egybeolvadásáról van szó. A felsőfok kifejezése a középfokhoz kapcsolódik, részletesebb elemzést nem igényel: *a legnagyobb akadály; a legsúlyosabb csalódás*. Az összehasonlító mérséklés kifejezésére használhatjuk a *kisebb mérséklő* lexémát (*kisebb akadály, bosszú, bűn, csalódás, csend, csoda, erő, fagy, szerelem, tudós* stb.) és a *nem akkora* tagadó formulát is (*nem akkora akadály, baj, bűn, csalódás, csoda, erő, fagy, szerelem, tudós* stb.). A *nem olyan* mérséklő elemet többnyire a lexikai fokozás keretei közt használatos fokozó szóval együtt használjuk. A fokozó szó mérséklése révén közvetve a főnév jelentését mérsékljük: *nem olyan nagy akadály; nem olyan őszinte alázat; nem olyan zavartalan béke; nem olyan borzalmas bűn; nem olyan félelmetes erő; nem olyan nagy tudós*.

A fokjelekkel fokozható melléknévek és melléknévi igenevek összehasonlító fokozása a fokjelek alkalmazásával történik: *Anna olyan szép, mint Klára* vagy *Éva. Anna szebb, mint Klára, de a legszebb Éva*, illetve „*A gonoszak ereje nagyobb ezeknél*”; „*Nagyobb volt az ijedelem, mint a betegség*”; „*a legmódosabb ember*”; „*Pedig még ő is ott volt: a leggyengébb*” (Példák Mikszáth „A néhai bárány” c. novellájából). Az összehasonlító fokozás keretei között melléknév fokozására lexikális elemet csak akkor használunk, ha melléknévi értelmű szókapcsolatot, vagy olyan melléknévet kívánunk fokozni, amely nem, vagy kevésbé alkalmas a fokozásra: *Ez a kérő inkább/jobban hozzád való, mint ő. Ez még jobban/inkább kifogásolható, mint az előbbi.* (vö. ÉrtSz. *inkább* címszó). Az ige és a főnév fokozásakor – éppen azért, mert a fokozás lexikális eszközzel történik, és a lexikális elem elsődleges jelentése szerepet játszik a fokozó elem kiválasztáskor – némileg érezhető az érzelmi töltés. Más a hangulata például a *kegyetlenből csalódik* szókapcsolatnak, mint a *jobban csalódik* szókapcsolatnak. A melléknév fokozásakor az érzelmi, hangulati árnyalatokat nem tudjuk kifejezni, mert a fokjeleknek nincs lexikális jelentésük, tehát kiegészítő hangulati, érzelmi töltésük sincs.

Fokozhatók-e összehasonlító jelleggel a lexikális elemekkel már fokozott melléknévek? Vegyük szemügyre most a *meleg* szóhoz kapcsolható fokozó lexémákat!

meleg mn 'ált. a hideggel ellentétes hőmérsékletű' – f o k o z á s : 1. abnormálisan *id*, abszolút *id*, állati(an/ra) *durva*, baromi(an) *durva*, borzalmasan *biz*, borzasztó(an), egészen, elég(gé), elképesztően, elviselhetetlenül, felettebb/fölföttebb *vál*, feltűnően, fenemód *biz*, haláli(an) *szleng*, hallatlanul, hihetetlenül, igazán, igen *vál*, igencsak *biz*, irtó *biz*, irtózatosan/irtóztatóan *biz*, iszonyatosan *vál*, iszonyú(an) *vál*, jó, kifejezetten, kimondhatatlanul, kimondottan, kutya, különösen, meglehetősen, meglepően, módfelett/módfölfölt *vál*, nagyon, oltári(an) *szleng*, örületesen *biz*, példátlanul, perzselően, piszkosul *szleng*, pokoli(an), rémesen *biz*, rendkívül *vál*, rendkívüli mértékben, rettenetesen/rettentően *biz*, ritka, ropantul *vál*, szédületesen *biz*, szerfelett/szerfölfölt *vál*, szokatlanul, szörnyen(szörnyű) *biz*, túlon túl, túl(ságosan), túlzottan, ugyancsak, valószínűtlenül; 2. a kulcsszó helyett használható, annak nagyobb fokát jelentő szinonima: forró, tűzforró; – m é r s é k l é s :

1. alig, alig-alig, alig elviselhetően, alig érezhetően, enyhén, épp hogy csak, épp hogy, kevésbé, (egy) kicsit, kissé, mérsékelten, nem annyira, nem egészen, nem elég(gé), nem különösen, nem olyan, (egy) picit, szinte, valamelyest, valamennyire; 2. langyos; 3. a kulcsszó helyett használható, annak nagyobb fokát jelentő olyan szóösszetétel, amelynek alapszava a kulcsszó: langy~

Nem szép, de mondhatom azt, hogy Tegnap baromian meleg volt. A baromian meleg kifejezést is fokozhatjuk, de nem úgy, hogy *Ma még baromibban meleg van, hanem úgy, hogy Tegnap baromian meleg volt, de ma még melegebb van, vagy ma még inkább meleg van. A fokozó értelmű kifejezések fokozására tehát melléknévi kulcsszó esetében a még határozószót és a kulcsszó közép fokát, illetve – ritkábban – a (még) inkább fokozó elemet használjuk.

A sok és a kevés határozatlan számnevek összehasonlító fokozása a melléknév-fokozáshoz hasonló módon történik: *Az utcán ma sok/kevés ember van.* → *Tegnap több/kevesebb ember volt.* → *Tegnapelőtt volt a legtöbb/legkevesebb ember.* *Az utcán ma nagyon sok/kevés ember van.* → *Tegnap még több/még kevesebb ember volt.* A mérséklés is a melléknemekhez hasonló módon történik, de a nem olyan mérséklő lexéma a nem annyira mérséklő lexémával teljesen azonos módon használható: Száz kevésbé/nem annyira/nem olyan sok, mint ezer; Ezer kevésbé/nem annyira/nem olyan kevés, mint száz. Ezek a fordulatok elég ritkán használatosak.

Az említett határozószók (*lent, fent, kint, bent* stb.) azért érdekesek, mert összehasonlító fokozásuk mind az igékhez és a főnevekhez hasonlóan lexikális eszközökkel is megvalósítható, mind pedig a melléknemekhez hasonlóan fokjelekkel: *Az a kép fen-tebb/jobban fent van, mint ez a kép; A csavar bentebb van vagy jobban bent van, mint a szög;* „amint ingerületen hátrább taszította a ködmönét” (Mikszáth: A néhai bárány). Az ilyen típusú határozószók összehasonlító mérséklése a melléknemek mérsékléséhez hasonló módon történik: *kevésbé/nem annyira bent, kint, hátra.*

Az összehasonlító fokozással kapcsolatban még a sokkal fokhatározónak és szinonimáinak (*jelentősen, jelentős mértékben, jóval, lényegesen, messze, összehasonlíthatatlanul, sokszorosan, utcahosszal*, ill. *kétszer, százszor, ezerszer, milliószor*) a kérdésére kell kitérnünk. Ezekről a fokhatározókról (vö. THIMER M., A melléknévi csoport. In: Fejezetek a leíró nyelvtan köréből. Szerk. RÁ CZ E. Bp., 1989. 169) a „Magyar grammatiká”-ban ezt olvashatjuk: „A középfokú melléknév fakultatív vonzata a fokhatározó: *sokkal szebb, kétszer gyorsabb, százszor szebb* stb.” (BALOGH J. i. m. 149). Ehhez a megállapításhoz három megjegyzést kívánok fűzni: 1. Ha a *sokkal* szó (és említett szinonimái) fakultatív vonzatoknak tekinthetők, akkor a lexikális fokozó és mérséklő elemek is fakultatív vonzatok. Ilyenformán a függvény- és a valenciaelmélet között szoros kapcsolat van, és helytálló az a megállapítás, hogy a nem összehasonlító fokozást kifejező korrelátumok, azaz fokozó lexémák tulajdonképpen lexikai vonzatok (vö. SZÉKELY i. m. 1973. 6). 2. A *sokkal* fokozó szóval és említett szinonimáival nemcsak a középfokú melléknemeket, hanem a lényegében véve középfokban használt igéket és főneveket is tovább fokozhatjuk: *Éva sokkal jobban szereti Klárát, mint Annát. A faluban sokkal nagyobb gyász van, mint a városban.* 3. A *sokkal* lexémával olykor a mérséklést is erősíthetjük: *Éva sokkal kevésbé szereti Klárát, mint Annát. A faluban sokkal kisebb gyász van, mint a városban.*

A fokozást kifejező lexikai vonzatok mind az összehasonlító, mind pedig a nem összehasonlító fokozás esetében a *nagy/nagyon/nagyobb* ↔ *kicsi/kis/egy kicsit/kisebb* antonima pár körül csoportosulnak. A *nagyon* mellett gyakran használatos a *jó* melléknév, illetve a belőle levezethető *jól* határozószó. A *nagyon* középfokú alakja pedig – mint erre korábban is utaltam – a származását tekintve „áttetsző” *jobban*, mint a *nagyon* szóhoz viszonyított szuppletív alak. A *jó, jól, (jobban)* antonimája (*rossz, rosszul,*

rosszabban) mérséklő elemként nem használható. Mérsékléskor viszont a *kevésbé* (levezethető a *kevés* melléknévből) gyakori mérséklő elem, *sok* szavunk viszont a fokozás kifejezésére ritkán használatos, míg a belőle képzett *sokkal* határozószó – mint láttuk – széles körben használatos a középfokú alakok továbbfokozásakor. A magyar nyelvre tehát a lexikális elemekkel megvalósuló összehasonlító és nem összehasonlító fokozásra *nagy/nagyon/nagyobb/jobban* ↔ *kicsi/kis/egy kicsit/kisebb/kevésbé* sajátos aszimmetrikus ellentétpár kulcsszerepe jellemző. E körül az ellentétpár körül a fokozó elemeknek, mint „kvázi szinonimák”-nak három nagyobb rétege alakult ki: 1. a nem összehasonlító fokozáskor használatos fokozó lexémák, 2. a nem összehasonlító mérsékléskor használatos mérséklő lexémák, 3. az összehasonlító fokozáskor igei és főnévi kulcsszók (részben határozószók) közép- és felsőfokú jelentéseinek kifejezésére szolgáló lexémák köre. E szinonimacsoportok a kulcsszókhoz rendelve szótározhatók, mert egy adott nyelv szókészletének sajátos alrendszerét képezik. Amint azt korábban már többször említettem, fokozáskor mondattani és morfológiai eszközöket is használunk. A fokozás teljes rendszere tehát a grammatikai és lexikográfiai eszközök teljes körű leírása révén mutatható be.

4. A fokozás és mérséklés szemantikai mező leírásának két változata; a fokozás paradigmája. – A fokozás és mérséklés szemantikai mezőbe tartozó kifejező eszközöket a leíró nyelvtanoknak természetesen be kell mutatniuk. A fokozás és mérséklés leírásakor azonban – véleményem szerint – a következő szempontokat kell figyelembe venni. 1. Meg kell határozni, mit értünk fokozáson, illetve mérséklésen. 2. Világossá kell tenni, hogy a szókészletben vannak olyan szavak, amelyeknek a jelentése, illetve egyik vagy másik jelentésváltozata fokozható, illetve mérsékelhető, függetlenül a szavak szófaji hovatartozásától. 3. El kell különíteni egymástól a lexikai (nem összehasonlító) és az összehasonlító fokozást illetve mérséklést. 4. Világossá kell tenni azt a tényt, hogy a fokozás és a mérséklés kifejezhető mondatokkal, szókapcsolatokkal (analitikus változat) és olyan szintetikus formációkkal, amelyekben a fokozható, mérsékelhető kulcsszó a szó szerkezetek szintjén nem különíthető el. 5. Be kell mutatni a lexikai fokozás és az összehasonlító fokozás típusait. 6. A fokozás sajátos változataiként kell bemutatni az úgynevezett melléknévfokozást. 7. A mérséklés kifejezésének eszköztársát is teljes részletességgel, pontossággal kell leírni.

Egy nyelv fokozási és mérséklési rendszere a maga teljességében az adott nyelv fokozási szótárában mutatható be. A fokozási szótárak (az elnevezést a *ragozási szótár* – ELEKFI L., Magyar ragozási szótár. Bp., 1994. – analógiájára használom) azzal a céllal készülnek, hogy bemutassák egy vagy több nyelv fokozható szavainak a fokozási paradigmáit. A *paradigma* szót több jelentésben használjuk. A nyelvészetben leginkább elterjedt jelentés a konjugációval, illetve a deklinációval függ össze. Paradigmának nevezzük egy ige vagy egy névszó összes ragozott szóalakját. Használatos azonban a paradigma szó olyankor is, amikor egy adott szó összes kapcsolódási lehetőségére, illetve a kulcsszóhoz kapcsolható függvények felcserélhetőségének szabályaira kívánunk utalni (vö. H. BUBMAN, Lexikon der Sprachwissenschaft. Zweite völlig neu bearbeitete Auflage. Stuttgart, 1990.: Paradigma, ill. Paradigmatische vs. Syntagmatische Beziehungen szócikkek). A fokozással kapcsolatban egy fokozható szó fokozási paradigmájáról akkor beszélhetünk, amikor felsoroljuk mindazt a nyelvi eszközt, amelyek segítségével az adott szót fokozhatjuk. A már elkészült szótárak (vö. SZUSCSINSZKIJ i. m., UBIN i. m.) kétnyelvű szótárak, és nem tartalmaznak a fokozható szók teljes paradigmáit, mert például nem utalnak az összehasonlító fokozás eszközeire, illetve a mérséklés minden lehetséges változatára. Indokolt lenne azonban egynyelvű fokozási szótárnak, például „A Magyar nyelv

fokozási szótárá”-nak az elkészítése is. Egy ilyen szótár szócikkeinek a „felépülését” a korábbiakban nyomon követhettük. Nézzük meg most a kész szócikkeket!

meleg mn ’ált. a hideggel ellentétes hőmérsékletű’ – [L(exikai) f(okozás)], a továbbiakban: **LF**] 1. a kulcsszóhoz kapcsolható fokozó lexémák: abnormálisan *id*, abszolút *id*, állati(an/ra) *durva*, baromi(an) *durva*, borzalmasan *biz*, borzasztó(an), egészen, elég(gé), elképesztően, elviselhetetlenül, felettébb/fölöttébb *vál*, feltűnően, fenemód *biz*, haláli(an) *szleng*, hallatlanul, hihetetlenül, igazán, igen *vál*, igencsak *biz*, irtó *biz*, irtózatosan/irtóztatóan *biz*, iszonyatosan *vál*, iszonyú(an) *vál*, jó, kifejezetten, kimondhatatlanul, kimondottan, kutya, különösen, meglehetősen, meglepően, módfelett/módfölött *vál*, nagyon, oltári(an) *szleng*, örületesen *biz*, példátlanul, perzselően, piszkosul *szleng*, pokoli(an), rémesen *biz*, rendkívül *vál*, rendkívüli mértékben, rettenetesen/rettentően *biz*, ritka, roppantul *vál*, szédületesen *biz*, szerfelett/szerfölött *vál*, szokatlanul, szörnyen/szörnyű *biz*, túlontúl, túl(ságosan), túlzottan, ugyancsak, valószínűtlenül; 2. a kulcsszó helyett használható, annak nagyobb fokát jelentő szinonima: forró, tűzforró; [M(érséklés)], a továbbiakban: **M**] 1. alig, alig-alig, alig elviselhetően, alig érezhetően, enyhén, épp hogy csak, épp hogy, kevésbé, (egy) kicsit, kissé, mérsékeltén, nem annyira, nem egészen, nem elég(gé), nem különösen, nem olyan, (egy) picit, szinte, valamelyest, valamennyire; 2. langyos; 3. a kulcsszó helyett használható, annak kisebb fokát jelentő olyan szóösszetétel, amelynek alapszava a kulcsszó: langy~; [összehasonlító fokozás, a továbbiakban: **ÖF**] (az **alapfokra** jellemző **utalószó–kötőszó viszony** (vö. SZÉKELY i. m. 2001. 21–4) a továbbiakban **af**) annyira ~, mint; olyan ~, mint; (**középfok**, a továbbiakban **kf**) ~ -ebb; (**felsőfok**, a továbbiakban: **ff**) (a) leg~-ebb; (**összehasonlító mérséklés**, a továbbiakban **ÖM**) (**kf**) kevésbé ~, mint; nem annyira ~, mint; nem olyan ~, mint; (**ff**) a legkevésbé ~

hideg mn ’olyan alacsony hőmérsékletű (tárgy, anyag, dolog), hogy testünket, ill. bőrünket kellemetlenül érinti, a fázás érzetét kelti’ – [LF] 1. abnormálisan *id*, abszolút *id*, állati(an/ra) *durva*, baromi(an) *durva*, borzalmasan *biz*, borzasztó(an), dermesztően, cudar, egészen, elég(gé), elképesztően, elviselhetetlenül, felettébb/fölöttébb *vál*, feltűnően, fenemód *biz*, haláli(an) *szleng*, hallatlanul, hihetetlenül, igazán, igen *vál*, igencsak *biz*, irtó *biz*, irtózatosan/irtóztatóan *biz*, iszonyatosan *vál*, iszonyú(an) *vál*, jó, kifejezetten, kimondhatatlanul, kimondottan, kutya, különösen, meglehetősen, meglepően, módfelett/módfölött *vál*, nagyon, oltári(an) *szleng*, örületesen *biz*, példátlanul, piszkosul *szleng*, pokoli(an), rémesen *biz*, rendkívül *vál*, rendkívüli mértékben, rettenetesen/rettentően *biz*, ritka, roppantul *vál*, szédületesen *biz*, szerfelett/szerfölött *vál*, szokatlanul, szörnyen/szörnyű *biz*, túlontúl, túl(ságosan), túlzottan, ugyancsak, valószínűtlenül; 2. fagyos; 3. jég~; 4. állandósult hasonlító szerkezet: ~, mint a jég(csap); ~, mint a márvány; [M] 1. alig, alig-alig, alig elviselhetően, alig érezhetően, enyhén, éppen hogy csak, épp hogy, kevésbé, (egy) kicsit, kissé, mérsékeltén, nem annyira, nem egészen, nem elég(gé), nem különösen, nem olyan, (egy) picit, szinte, valamelyest, valamennyire; 2. hús, hűvös; [ÖF] (**af**) annyira ~, mint; olyan ~, mint; (**kf**) ~-ebb; (**ff**) (a) leg~-ebb; (**ÖM**) (**kf**) kevésbé ~, mint; nem annyira ~, mint; nem olyan ~, mint; (**ff**) a legkevésbé ~

esik i ’csapadéknak egymást követő szemei többé-kevésbé sűrűn a föld felszíne felé közelednek’ – [LF] 1. állatian/állatira *durva*, borzalmasan *biz*, erősen, eszméletlen módon, halálisan *szleng*, igencsak *biz*, irtózatosan *biz*, iszonyatosan *vál*, jól, kitaróan, marhára *durva*, meglehetősen, nagyon, piszkosul *szleng*, pokolian, rémesen *biz*, rendszeren, rettenetesen/rettentően *biz*, roppantul *vál*, roppant mód, szakadatlanul, szörnyen *biz*, tartósan, teljes erővel, túlságosan, ugyancsak, vadul, végsé nélkül; 2. szakad, záporoz, zuhog; 4. ~, mintha csatornából/dézsából/sajtárból/vederből öntenék; 5. megnyílnak az ég csatornái; [M] 1. alig, alig-alig, alig érezhetően, alig észrevehetően, csendesén, egy kevésbé, éppen csak, épp hogy csak, (egy) kicsit, kissé, nem annyira, nem eléggé nem nagyon, szemerkélve, szí tálva,

valamelyest *vál*, valamennyire, valamicskét; csepereg, szemerkél, 3. eseket; [ÖF] (af) annyira ~, mint; oly(an) mértékben ~, mint; úgy ~, mint; (kf) erősebben, jobban, kitaróbban, vadabban; (ff) a legerősebben, a legjobban, a legkitaróbban, a legvadabban; [ÖM] (kf) kevésbé, nem annyira, kisebb mértékben; (ff) a legkevesbé, a legkisebb mértékben; nem ~: abszolúte, a legkevesbé sem, egyáltalán, egy cseppet sem, mákszemnyit sem

gyász *fn* 'szeretett személy, főleg hozzátartozó halálán érzett bánat, fájdalom' – [LF] 1. általános, csillapíthatatlan, emésztő *vál*, hatalmas, irtózatos *biz*, iszonyatos *vál*, iszonyú *vál*, keserű, mély, mélységes *vál*, nagy, nehéz, országos, rettenetes *biz*, roppant *vál*, soha el nem múló, súlyos, szörnyű *biz*, teljes; [M] 1. csillapítható, elviselhető, felszínes, felületes, kis, mérsékelt, minimális, némi; [ÖF] (af) akkora ~, mint; olyan ~, mint; (kf) nagyobb ~; súlyosabb ~; (ff) a legnagyobb ~; a legsúlyosabb ~; [ÖM] (kf) kisebb ~, mint; nem akkora ~, mint; (ff) a legkisebb ~; a legkevesbé súlyos ~

Kétségtelen tény, hogy a ragozási szótárakhoz viszonyítva a fokozási szótárak elkészítése sokkal több vitatható kérdést vet fel. A ragozás (mind a konjugáció, mind a deklináció) morfémius eszközökkel történik, tehát viszonylag „megmerevedett”, lassan változó rendszer. A fokozás – mint láttuk – főként lexikális eszközökkel történik, dinamikus, részleteit tekintve szinte állandóan változó részrendszere egy adott nyelvnek. Különösen nagy gondot jelent az, hogy a kulcsszók és a fokozó elemek kapcsolódási rendjével összefüggésben szemantikai elemzés révén nem lehet olyan szabályszerűségeket feltárni, amelyek révén elkerülhető lenne a redundancia (vö. SZÉKELY i. m. 2001. 38–9). A fölösleges ismétléseket talán úgy lehetne kiküszöbölni, hogy az igen sok kulcsszóhoz kapcsolható fokozó elemeket szimbólumokkal jelölnénk. Mindennek kidolgozása a jövő feladatai közé tartozik. Az is tény, hogy a ragozás a beszélő számára nem teszi lehetővé a kreatív nyelvhasználatot, a fokozáskor viszont lehetőségünk van arra is, hogy újabb és újabb kifejezési formákat is találjunk.

SZÉKELY GÁBOR

On lexical intensification and moderation

The author has dealt with the problems of non-comparative intensification in several papers and a monograph (*Lexical intensification*. Scolastica, Budapest, 2001). In the present paper, having given a short overview of the preliminaries, he first discusses the similar and different aspects of lexical intensification and moderation. He states that the range of means to express lexical intensification is far wider than that of expressing moderation. Subsequently, he presents the major characteristics of expressing moderation. In the second part of the paper the author discusses the relation between comparative and non-comparative intensification and moderation. One of his most significant conclusions is that verbs and nouns can also be intensified in cases of making comparisons. In the final part of the paper, the author expresses his opinion that the range of means belonging to the semantic field of intensification and moderation can be described by means of both grammar and lexicography. In his opinion, when an attempt is made to describe intensification and moderation within grammar, more attention should not be paid to an exact definition of the range of intensifiable and moderatable words, and the phenomenon of intensification and moderation should be narrowed down to the issue of the comparison of adjectives. With the help of lexicographic means the phenomenon of intensification and moderation can be described in intensification dictionaries. The author considers it justified that – in addition to the already existing bilingual intensification dictionaries – monolingual intensification dictionaries should be compiled, which should aim at completeness.

GÁBOR SZÉKELY